

УДК 72.01

Р. О. Косаревська

канд. арх., доцент кафедри рисунку та живопису, КНУБА

ЗАСАДИ РЕСТАВРАЦІЙНО-ВІДНОВНИХ РОБІТ ПАМ'ЯТОК САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА

Анотація: у статті порушено питання, пов'язані з проведенням реставраційно-відновлювальних робіт пам'яток садово-паркового мистецтва, визначено регламенти та застереження у разі пристосування їх до сучасних потреб. Систематизовано відомості щодо парків доби класицизму на території України.

Ключові слова: реставраційно-відновлювальні роботи, пам'ятки садово-паркового мистецтва, архітектурно-пейзажні формоутворення, ландшафтний твір, синтез просторових мистецтв.

Постановка проблеми: Статус пам'яток садово-паркового мистецтва національного та місцевого значення в Україні мають близько 500 старовинних парків. Всі вони є вагомим компонентом національної культури, оскільки становлять безцінні зразки синтезу просторових мистецтв. Переважну більшість історичних садів і парків створено наприкінці XVIII - упродовж XIX століть. Фактично тільки тридцять чотири з цих парків можуть бути віднесені до доби класицизму (див. таблицю). При цьому слід зазначити, що при нагальній потребі проведення у більшості парків реставраційно-відновлювальних робіт, ступінь вивченості їх архітектурно-пейзажних формоутворень є надзвичайно низьким. В умовах пристосування таких парків до сучасних потреб існує загроза безповоротного їх знищення. Тому підхід до проведення реставраційних робіт пам'яток садово-паркового мистецтва (як складних і цілісних творів архітектури, скульптури, ландшафтного мистецтва) має бути науковим і комплексним.

Основна частина. Першою заповіддю наукової реставрації історичних садів і парків є принцип мінімального втручання у первісність ландшафтного твору, збереження справжніх його фрагментів (навіть дрібних залишків) і стильових особливостей декорування архітектурно-пейзажних формоутворень.

Комплексна реставрація (відродження) пам'яток садово-паркового мистецтва передбачає принцип ансамблевості: будь-який об'єкт відновлення має сприйматися не сам по собі, а як елемент навколишнього середовища в її природній історичній мінливості (кожен історичний період залишає на пам'ятці свій культурно-історичний зріз).

Відбір і систематизація з літературних джерел, усних відомостей і виявлення фактів, які вимагають перевірок й уточнень, становлять перший етап роботи наукової реставрації. За його результатами складається картотека відомостей, яка засвідчує історію пам'ятки та виявляє прогалини й «темні місця» в ній.

Зібрані літературні, архівні й іконографічні матеріали стають підставою для підготовки робочої історичної довідки. У ній надається загальна картина історії пам'ятки, особливо відзначаються документи, що вносять істотні корективи у ранні загальноприйняті відомості. У пояснювальній записці до робочої історичної довідки повинні знайти відображення усі результати архівних вишукувань і натурних досліджень. Значення цього розділу роботи величезне: відомості зі звітів - це матеріали для створення монографій з історії парку, публікацій з окремих видів робіт й елементів паркових композицій, вони є джерелом поповнення скарбниці пізнання історії паркобудівельної культури. Нажаль, документальне оформлення цього етапу реставраційних робіт на сьогодні у багатьох випадках бажає бути кращим.

Робота з відбудови старих парків, які представляють історичну й художню цінність, може бути умовно розбита за типами парків, що вимагають різного підходу до реставраційних робіт:

до першого типу відносяться добре збережені великі палацові сади й парки, які є національним надбанням. При розробці проектів відновлення великих палацових парків повинно бути підготовлено не тільки загальну планувальну схему, але й історичну довідку про історико-культурний фон й художні особливості паркобудівництва періоду розквіту парку;

до другої групи можна віднести палацові або садибні сади й парки, які зазнали значних втрат або змін, що знизили їх художню цінність. Наприклад, територію переплановано у господарських цілях із закріпленням нових планувальних елементів (посадками, будівлями й водоймами). У таких випадках при розробці проекту планування доцільно покласти в основу існуючу планувальну схему з урахуванням можливого збереження й відновлення історично цінних художніх елементів, а також з урахуванням вимог, пов'язаних із сучасним господарським використанням території;

до третьої групи варто віднести невеликі парки, що втратили колишню композиційну цінність і зберегли лише окремі елементи, іноді включені у систему нової організації простору: регулярні сади, ставки, під'їзні алеї тощо. Вони досить численні. Збережені регулярні сади й алеї вимагають проведення заходів щодо їхнього збереження й підтримки. При створенні нових парків ці об'єкти повинні включатися до нової композиції, як значні планувальні елементи. Їх повноцінна доросла рослинність більш ефектна, ніж нових

посадок.

Натурна робота з відбудови парку полягає у відновленні загальної композиційно-планувальної схеми й об'ємних форм, як рослинних, так й архітектурних.

При повній реставрації садів і парків або їхніх частин, вирішених у вільній пейзажній манері природного ландшафту, основну увагу потрібно звертати на збереження існуючих дерев, які є елементами цілісної композиції, обережне розчищення зарослих галявин, відкритих просторів і видалення пізніших елементів, що порушують первинний художній задум. Як правило, у пейзажних парках втрат значно більше, ніж у регулярних садах.

При відновленні суцільних масивів необхідно дотримуватися відповідного проекту реставрації планувального контуру масиву, оскільки при практичному здійсненні часто з'являється прагнення до випрямлення його ліній. При відновленні суцільних масивів особливу увагу варто приділяти рослинності, яка оформляє цю конкретну лінію, що у свій час називалася «закрайкою» й яку рекомендувалося засаджувати більш часто й кращими екземплярами. Ця рекомендація залишається слухною й при їхньому відновленні: загальна щільність посадки не повинна повторювати первинну, здійснюватися з урахуванням сучасного стану зрілої рослинності. Варто приділяти увагу відновленню підліска. Підсадження у масивах повинні передувати розчищенню. Визначення елементів, призначених до видалення, проводяться архітектором-реставратором парку й лісовим техніком.

Відновлення рядових посадок у порівнянні з деревними масивами не становить труднощів. Зазвичай рядові посадки застосовувалися для оформлення основних під'їзних або паркових доріг. При цьому здійснювалися як однопородні, так і різнопородні посадки, прямолінійні або вільно скомпоновані уздовж доріг.

Найбільш складне відновлення становлять одиночні дерева або групи з декількох дерев. Їх художній вплив побудовано не на кількості, а на декоративних якостях дорослих екземплярів. При створенні таких груп або посадці солітерів необхідно враховувати насамперед декоративні якості деревних порід.

Не менш, ніж рослинність у парках важливі водойми. Як правило, вони створювалися для господарських цілей та інженерного благоустрою території. Однак їх декоративна якість широко використовувалися при устрої парку: часто водойми ставали художніми центрами всієї паркової композиції. Ставки парків мають як відносно невеликі і регулярні водні дзеркала - правильної геометричної форми (копані), так і великі – з мальовничими обрисами, утвореними шляхом запруднення річок або струмків.

Регулярні ставки зазвичай вписані у строгу геометричну композицію та мають із садами парку загальні осі симетрії, напрямок їх сторін ув'язано з напрямком алей. Живлення таких ставок відбувається за рахунок атмосферних опадів, рідше - шляхом підведення води каналами. Відновлення форми цих ставок і відновлення їхнього живлення не представляє великих труднощів і вимагає незначних витрат. Більш складні роботи передбачаються у разі відбудови загат, осушення й відновлення обрисів берегів великих мальовничих ставок. Проте такі роботи варто розглядати не тільки як захід, спрямований на відновлення старої садово-паркової композиції, але і як благоустрій району.

При відновленні пам'яток садово-паркового мистецтва доводиться не тільки здійснювати реставрацію самої пам'ятки, але й усіляко враховувати вимоги сучасного життя: влаштовувати ділянки для розміщення стоянок автомашин, службових приміщень, кафе, пристаней, пляжів тощо. Для цих цілей можуть бути використані території зони регулювання забудови, у деяких випадках – охоронної зони, якщо вона не сполучена із межами самої пам'ятки.

Для сучасної ландшафтної реставрації залишаються актуальними питання, пов'язані із збереженням садово-паркової спадщини та набуттям спадкоємності високої культури й майстерності творців минувшини, зокрема дотримання стилю декоративного оздоблення садів і парків, не допущення його підміни. Прагнення до єдності "потреби" й "краси", характерне для творчості старих майстрів, має стати взірцем для сучасних ландшафтних реставраторів пам'яток садово-паркового мистецтва.

Висновок. Розглянуто принципи проведення реставраційних робіт пам'яток садово-паркового мистецтва, з'ясовано актуальність дотримання стилю декоративного оздоблення садів і парків, не допущення його підміни. Систематизовано відомості щодо парків доби класицизму на території України.

ЗВЕДЕНА ТАБЛИЦЯ ОСНОВНИХ ПАРКІВ ДОБИ КЛАСИЦИЗМУ В УКРАЇНІ

№№ пп	Назва парку	Адреса	Дата заснування	Площа в га	Наявність архітектурних об'єктів	Наявність водоймищ	Примітка
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Алупкінський парк	м.Алупка, АР Крим	30-40-і рр. XIX ст.	бл. 40	палац, служби, малі архітектурні форми	море, система озер	парк вирішений переважно пейзажними прийомами рослинності, у декоративному оформленні парку безперервно використана вода
2.	Антопольський парк	с.Антополь, Томашпольський р-н, Вінницька обл.	80-і рр. XVIII ст.	бл. 30	палац, служби	система ставків	пейзажний парк, зберігся віковий ясен з діаметром стовбура бл. 2 м
3.	Білоцерківський парк "Олександрія"	м.Біла Церква, Київська обл.	кінець XVIII ст.	239	службові побудови, малі архітектурні форми	система ставків площею більш 12 га	пейзажний парк, примикає до живописної р.Рось
4.	Березово-Рудківський парк	с.Березова Рудка, Пирятинський р-н, Полтавська обл.	початок XIX ст.	40	палац, службові побудови	ставок	пейзажний парк, вікові алеї з лип, каштанів, бересту, берези, сосни звичайної

1	2	3	4	5	6	7	8
5.	Бронницький парк	с.Бронниця, Могилів- Подільський р-н, Вінницька обл.	40-і рр. XIX ст.	10,5	палац, службові побудови		парк розташований на піднесеному плато, з якого відкриваються широкі ландшафти р.Дністер
6.	Будищенський парк	с.Будище, Звенигородський р-н, Черкаська обл.	друга половина XVIII ст.	бл. 22	палац	система ставків	в парку збереглися вікові дуби з діаметром стовбура до 2 м
7.	Верховнянський парк	с.Верховня, Ружинський р-н, Житомирська обл.	кінець XVIII ст.	більше 40	палац, службові побудови		добре зберегіся палац, у якому жив і працював відомий французький письменник Бальзак
8.	Вороновицький парк	смт Вороновиця, Вінницький р-н, Вінницька обл.	початок XIX ст.	25	палац		добре зберегіся палац, інтер'єри прикрашені ліпниною
9.	Гузуфський парк	смт Гузуф, Ялтинська міськрада, АР Крим	1808-1812	6	санаторні корпуси, малі архітектурні форми		у парку є фонтани, в композицію яких включена скульптура
10.	Кагарлицький парк	м.Кагарлик, Київська обл.	перша половина XIX ст.	більше 30	вхід, альтанка	ставок	пейзажний парк
11.	Качанівський парк	с.Качанівка, Ічнянський р-н, Чернігівська обл.	80-і рр. XVIII ст.	бл. 600	палац, службові побудови	система ставків площею бл. 100 га	найбільший на Україні парк, збереглися вікові дерева

1	2	3	4	5	6	7	8
12.	Корсунь-Шевченківський парк	м.Корсунь-Шевченківський, Черкаська обл.	80-і рр. XVIII ст.	97	палац, вхід, службові побудови		парк примикає до мальовничої р.Рось
13.	Краснокутський парк	смт Краснокутськ, Краснокутський р-н, Харківська обл.	1809	25	немає	ставок	велика кількість екзотів із Західної Європи й Північної Америки
14.	Малівецький парк	с.Маліївці, Дунаєвський р-н, Хмельницька обл.	кінець XVIII ст. – початок XIX ст.	бл. 20	палац, водонапірна башта, джерело	ставок	пейзажний парк на яскраво вираженому рельєфі, природний водоспад, добре зберегся палац
15.	Михайловецький парк	с.Михайловці, Муровано-куриловецький р-н, Вінницька обл..	друга половина XVIII ст.	бл. 25	палац	система ставків	у парку переважають пейзажні прийоми композиції, оригінально вирішена система ставків
16.	Моєвський парк	с.Моївка, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.	початок XIX ст.	бл. 20		ставок	парк створений пейзажними прийомами групування рослинності, своєрідно вирішена головна алея
17.	Немирівський парк	м.Немирів, Вінницька обл.	початок XIX ст.	85	палац, службові побудови	ставок	добре зберігся парк та великий палац

1	2	3	4	5	6	7	8
18.	Ново-Чорторійський парк	с.Нова Чорторія, Любарський р-н, Житомирська обл.	початок XIX ст.	бл. 70	палац, службові побудови, вхід		палац збудований в кінці XIX ст.
19.	Ободовський парк	с.Ободовка, Троянецький р-н, Вінницька обл.	початок XIX ст.	бл. 30	палац, службові побудови	ставок	добре зберігся палац
20.	Печерський парк	с.Печера, Тульчинський р-н, Вінницька обл.	70-і рр. XVIII ст.	більше 100	службові побудови, вхід		парк розташований у мальовничій місцевості, його територію перетинає ріка Південний Буг
21.	Полонський парк	м.Полонне, Хмельницька обл.	30-і рр. XIX ст.	бл. 40	вхід, огорожа	система ставків	типовий пейзажний парк
22.	Самчиківський парк	с.Самчики, Старо-косятинівський р-н, Хмельницької обл.	перша половина XIX ст.	бл. 25	палац, служби, вхід	ставок	своєрідно, регулярними прийомами групування рослинності вирішений під'їзд до центральної частини парку
23.	Седнівський парк	смт Седнів, Чернігівський р-н, Чернігівська обл.	XVIII ст.		службові побудови		з парку відкриваються мальовничі ландшафти на заплаву ріки Снов

1	2	3	4	5	6	7	8
24.	Синицький парк	с.Синиця, Хрестинівський р- н, Черкаської обл.	початок XIX ст.	бл. 30	службові побудови, міст	ставок	приклад умілого використання водної поверхні в композиційному рішенні парку
25.	Скала-Подольський парк	с.Скала- Подольська, Борщевський р-н, Тернопільська обл.	початок XIX ст.	34	службові побудови, вхід	невелике озеро	добре збережений типовий пейзажний парк
26.	Сокиринський парк	с.Сокиринці, Ічнянський р-н, Чернігівська обл.	30-і рр. XIX ст.	бл. 80	палац, службові побудови, міст, альтанки	ставок	добре застосований прийом створення глибокої перспективи пейзажу, що відкривається із центральної частини парку
27.	Тальновський парк	м.Тальне, Черкаська обл.	початок XIX ст.	бл. 50	палац	ставки	добре зберегся палац
28.	Тростянецький парк	с.Тростянець, Ічнянський р-н, Чернігівська обл.	1834	207	службові побудови	ставки	видатний пейзажний парк на Україні
29.	Тростянецький парк	м.Тростянець, Тростянецький р- н, Сумська обл.	кінець XVIII ст.	більше 200	службові побудови	ставки	цікаві гніздові посадки дуба, липи, є гніздо липи - 13 стовбурів у діаметрі 40 см кожний

1	2	3	4	5	6	7	8
30.	Тиницький парк	с.Тиниця, Бахмацький р-н, Чернігівська обл.	кінець XVIII ст.	бл. 60	службові побудови	ставок	вікові алеї з ялин
31.	Уманський парк "Софіївка"	м.Умань, Черкаська обл.	1796	127	малі архітектурні форми	ставки	видатний пейзажний парк на Україні
32.	Хомутецький парк	с.Хомутець, Миргородський р- н, Полтавська обл.	60-і рр. XVIII ст.	бл. 50	палац	ставок	добре зберегся палац, в якому в 1824- 1825рр. відбувались засідання декабристів
33.	Хотінський парк	смт Хотінь, Сумської р-н, Сумська обл.	кінець XVIII ст.	бл. 30		ставок	парк зберегся частково
34.	Шарівський парк	с.Шарівка, Богодухівський р- н, Харківська обл.	40-і рр. XIX ст.	70	палац, службові побудови	ставки	добре зберегся палац

Література

1. Бевз М.В. Методологічні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст України (на прикладі Західної України): Автореф. дис... д-ра арх. 18.00.01 / ХДТУБА. – Харків, 2004. – 32с.
2. Восстановление старинных ландшафтных парков: методические рекомендации по проектированию.— К.: КиевНИИП градостроительства, 1974.— 84 с.
3. Ильинская Н.А. Восстановление исторических объектов ландшафтной архитектуры. — Л.: Стройиздат. Ленингр. отд-ние, 1984. — 151 с., ил.
4. Кедринский А.А. Основы реставрации памятников архитектуры. Обобщение опыта школы ленинградских реставраторов. — М.: Изобраз. искусство, 1999.—184 с.: ил.

Аннотация

В статье поднят вопрос, связанный с проведением реставрационно-восстановительных работ памятников садово-паркового искусства, определены регламенты и предостережения в случае приспособления их к современным потребностям. Систематизированы сведения о парках эпохи классицизма на территории Украины.

Ключевые слова: реставрационно-восстановительные работы, памятники садово-паркового искусства, архитектурно-пейзажные формообразования, ландшафтный произведение, синтез пространственных искусств.

Annotation

Article raised the issue related to the restoration and reconstruction of monuments of landscape art, defined regulations and warnings in case of adapting them to modern needs. Systematized information about the parks of the Classical period on the territory of Ukraine.

Keywords: construction-works, monuments of park and garden art, architectonically-landscape formation, landscape work, synthesis of spatial arts.